

De metafoor van de Weg.

Inleiding

De weg of het pad is een heel universele metafoor, die we in veel levenskunsten, contemplatieve disciplines en bewegingskunsten steeds weer tegenkomen. In dit artikelje gaan we bekijken wat deze metafoor ons allemaal te vertellen heeft en waarom deze zo vaak gebruikt wordt. We zullen eerst een aantal fundamentele betekenissen van de metafoor zelf bekijken. Daarna zullen we stilstaan bij wat de kern lijkt te vormen van datgene waarnaar de metafoor verwijst: de steeds veranderende *werkelijkheidsbeleving* van de beoefenaar op zijn of haar pad en de invloed die deze verandering heeft op ons leven.

Aspecten van de metafoor van de weg

Welke betekenissen liggen er allemaal besloten in de metafoor van de weg? Hoe komt het dat deze metafoor zo wijdverbreid is? Dat is omdat levenskunst en spiritualiteit gaan over een *ontwikkeling* van ons menszijn in een bepaalde *richting*. Dat is de eerste suggestie die het idee van de weg ons geeft.

Nu blijkt dat het beoefenen van levenskunsten of spirituele disciplines ons kunnen helpen om die richting te bepalen en ons helpen om onszelf verder in die gekozen richting te ontwikkelen.

Maar waar heeft die richting dan betrekking op? Men zegt soms wel dat het leven op zichzelf al een reis is, ongeacht of we een levenskunst beoefenen of dat we in een contemplatieve traditie staan of niet. Zijn we niet al *sowieso* op weg van de wieg naar het graf? De spirituele tradities ontkennen dat natuurlijk niet, maar ze hebben een andere boodschap, namelijk dat er nog een andere reis is die we als mens kunnen maken, een reis die een ander begin- en eindpunt heeft dan onze biologisch bepaalde reis door de tijd.

Deze reis kan, afhankelijk van de manier waarop we omgaan met de dingen die we meemaken in ons leven, in twee richtingen gaan:

- een richting waarin we steeds meer in de greep raken van *hardvochtigheid, kortzichtigheid en levensangst* of
- een richting waarin *zachtmoedigheid en inzicht, levensvreugde en levenswijsheid* steeds meer onze levensinstelling gaan bepalen.

De kern van deze boodschap is dat we het verloop en de richting waarin deze reis gaat niet helemaal (en misschien zelfs helemaal niet) aan het toeval over hoeven te laten. Het is mogelijk om zó met ons bestaan om te gaan, dat de fundamentele realiteiten van het leven – geboorte, ziekte, ouderdom, dood, de omgang met onze omgeving, elkaar en onszelf – ons milder en vriendelijker maken in plaats van hardvochtiger en ons niet uit angst de kop in het zand doen steken, maar ons juist realistischer en eerlijker maken.

Dat het zo belangrijk is dat we ons op deze laatste manier ontwikkelen, komt omdat de mate waarin we als mens geluk ervaren in hoge mate afhangt van de manier waarop wij als mens met elkaar omgaan. Wanneer we in de greep van levensangst zijn en kortzichtig in het leven staan dan hebben we een veel negatievere uitwerking op onze omgeving dan wanneer we zachtmoedig, vriendelijk en meevoelend met anderen omgaan. Het beoefenen van een levenskunst of spirituele discipline kunnen je helpen om je op die manier te ontwikkelen.

Deze, mogelijke ontwikkeling heeft alles te maken met de mogelijkheid die we als mens hebben om invloed uit te oefenen op onze “*werkelijkheidsbeleving*” en die door het gaan op de Weg vorm te geven. Het gaan van zo’n weg of pad en de zaken die we tijdens deze reis meemaken biedt namelijk *een steeds veranderend perspectief op onze werkelijkheid* en daarmee de mogelijkheid om anders met zaken die zich in ons leven voordoen, om te gaan.

Een volgend aspect aan de Weg kan dan ook zijn dat er verschillende *stadia* zijn in de ontwikkeling langs die Weg en dat er een zekere mate van begeleiding mogelijk is door iemand die zich al langer op dat pad bevindt, een gids of leraar. Deze persoon kan er vervolgens voor zorgen dat we ook daadwerkelijk op het pad blijven en er niet (blijvend) vanaf raken.

Het gaan van de weg

De ontwikkeling in de richting van zachtmoedigheid en levenswijsheid heeft te maken met het ontwikkelen van een grondhouding of mentaliteit tegenover ons leven *in zijn totaliteit*, tegenover het leven met al zijn voorspoed en tegenspoed, vreugde en verdriet. Niet alleen met het leven zoals we dat zelf graag zouden zien.

Het gaan van de weg heeft te maken met het leren scheppen of toelaten van een bepaalde geestelijke ruimte, een fundamentele 'ruimhartigheid' of openheid van geest, die ons leven meer *zin en samenhang* geeft en die onszelf en onze medemensen in staat stelt ons leven "vollediger" te beleven.

De overtuiging dat het werkelijk mogelijk is om in het eigen bestaan een dergelijke open ruimte te scheppen en onszelf steeds verder te ontwikkelen in die richting vormt de inspiratie van de *contemplatieve disciplines en de levenskunst*. Bovendien blijkt het zo te zijn dat we met behulp van onze leraar of gids in staat zijn om hindernissen op de Weg te boven te komen en dat we ondanks tegenslagen toch in de door ons gekozen richting kunnen blijven doorgaan.

Als we lang genoeg de tijd nemen om de Weg te gaan en we de levenskunst- of spirituele disciplines de tijd en de gelegenheid geven om op ons in te werken, leidt dat uiteindelijk tot de mogelijkheid om een waarachtige verandering of *transformatie* van onszelf te bewerkstelligen of toe te laten. Een verandering in de richting van *menslievendheid en wijsheid*, die een hoge mate van bestendigheid heeft. Het wordt als het ware steeds makkelijker om te leven op deze manier en we zullen dan ook steeds meer de positieve uitwerkingen ervan in ons dagelijks leven gaan ervaren.

De omgang met veel mensen zal makkelijker worden en we kunnen beter omgaan met al die dingen die we op ons pad tegenkomen. Deze ontwikkeling staat centraal in de beoefening van de contemplatieve/spirituele disciplines en de Levenskunst.

Alle disciplines van de contemplatieve en levenskunst tradities – de geestelijke en lichamelijke oefeningen worden beoefend om aan onze *fundamentele menselijkheid* ruimte te geven en deze te cultiveren in ons spreken en handelen. En dat kan, al gaat dat niet vanzelf of zonder pijn en moeite.

Het beoefenen van een Levenskunst of een spirituele/contemplatieve discipline kan je dus helpen om op een positievere en constructievere manier in het leven te staan en brengt je op een prettige en directe manier in contact met je echte zelf en anderen. Een contact van mens tot mens, heel puur, zonder dat er apparaatjes aan te pas komen. Je zult merken dat deze directe omgang met je medemens het veel makkelijker zal maken om te gaan met de levensvragen die jou bezighouden.

De kanten van de weg

De metafoor van de weg bevat ook het idee van een zekere beperking. Een weg heeft immers twee kanten of berm, die hem links en rechts begrenzen. Deze begrenzing verwijst naar de spirituele oefeningen die ons zekere beperkingen opleggen, een bepaalde vorm van discipline, die betrekking heeft op het cultiveren van onze geest en ons handelen. Voor wat de geest betreft gaat het daarbij vooral om de ontwikkeling van inzicht of levenswijsheid; voor wat het handelen betreft gaat het om het cultiveren van barmhartigheid, mededogen of medemenselijkheid. We kunnen de twee kanten, ter linker- en rechterzijde van de weg, dan ook heel goed interpreteren als (respectievelijk) de *kant van inzicht* en de *kant van barmhartigheid of compassie*. Elders (De Wit, 1987:175) heb ik de tegenwoordig wat ouderwetse term 'liefdadigheid' gebruikt om te verwijzen naar de kant van barmhartigheid. De letterlijke betekenis van de term 'liefdadigheid' geeft namelijk wat beter aan dat het hier niet alleen gaat om barmhartigheid als gevoel, maar om *werkelijke* barmhartigheid, om barmhartigheid *in het handelen en spreken*.

Deze interpretatie van de twee begrenzende kanten benadrukt ook dat bij het werkelijk voortgaan op de weg sprake is van een *gelijktijdig* groeien in inzicht en in barmhartigheid. We kunnen de spirituele weg niet gaan zonder dat we daarbij met deze twee kanten te maken hebben. We hebben twee kanten nodig om koers te houden. Concreet gezegd: groei in waarachtig inzicht gaat gepaard met groei in medemenselijkheid, en andersom kan waarachtige compassie niet anders dan ons inzicht geven. Waarom is dat zo? Eenvoudig omdat barmhartigheid een mens zich doet toewenden naar de werkelijkheid en alles waar we ons naar toewenden kunnen we beter zien dan alles waar we ons van afkeren of waar we ver vandaan willen blijven. En ook omgekeerd: inzicht leidt tot begrip en begrip tot barmhartigheid. Alles begrijpen is alles vergeven, zo zegt men wel eens. Het is heel opvallend dat we in de grote religieuze tradities deze beide aspecten – inzicht en mededogen – steeds benadrukt vinden, maar niet als tegenstelling. Ons handelen en onze geesteshouding werken immers voortdurend op elkaar in. We kunnen het één niet zonder of na het ander beoefenen.

Toch worden inzicht en barmhartigheid door sommige beoefenaars wel eens als tegenstelling opgevat en soms zelfs tegen elkaar in het strijdperk gebracht, alsof we te maken hebben met twee gescheiden wegen: een puur 'geestelijke' weg van inzicht en daartegenover een praktische weg van barmhartigheid, naastenliefde, liefdadigheid. Soms worden beide wegen dan verbonden met het idee van een *verticale* (op God gerichte) en een *horizontale* (op de mens gerichte) religiositeit. Sociale actie, het werken aan een leefbare wereld komt dan los te staan van – en daarmee in een ander vlak te liggen dan – het transformeren van onze profane werkelijkheidsbeleving. Op zijn best wordt de beoefenaar dan ertoe opgeroepen om in ieder geval te proberen die twee verschillende dimensies in een soort evenwicht te houden. Ik heb elders (De Wit 1987:57, 158 e.v.) over uitgeweid dat en waarom het beeld van twee loodrecht op elkaar staande dimensies een valse tegenstelling suggereert. De lijnen staan niet loodrecht op elkaar, maar lopen parallel. Vanuit die visie maakt ook Kuitert een aantal behartenswaardige opmerkingen over het risico dat de christelijke traditie *uit het spoor loopt* als zij voorbijgaat aan de 'fundamentele vraag in welk perspectief dat werken aan de leefbaarheid van onze wereld wordt geplaatst' (Kuitert, 1992:227).

Juist het samengaan van inzicht en naastenliefde stelt ons in staat om op momenten dat er gehandeld en ingegrepen moet worden dat ook te doen, zelfs als de ingreep pijnlijk is en er misschien tranen zullen rollen. Als we beide aspecten onafhankelijk van elkaar proberen te cultiveren open we de kans zowel *kortzichtige barmhartigheid* te ontwikkelen als *hardvochtig inzicht*. Wanneer we handelen uit kortzichtige barmhartigheid, of uit *blind mededogen*, zoals dat in de boeddhistische traditie wel wordt genoemd, dan helpen we mensen vaak alleen maar van de regen in de drup. We gedragen ons dan misschien wel heel vriendelijk en toegeeflijk, maar we doen dat op de verkeerde momenten, zodat er eerder leed uit voortkomt dan dat het leed voorkomt. Hardvochtig inzicht stelt ons dan misschien wel in staat om tekortkomingen, zonden en wat dies meer zij bij onszelf en anderen scherp te zien, maar we zijn niet in staat om daar op een zorgzame, barmhartige manier mee om te gaan, die deze tekortkomingen doet smelten. In plaats daarvan raken

we verweekeld in een steeds agressiever wordende strijd tegen *het Kwaad* in onszelf en anderen. Dat is olie op het vuur gooien. Inzicht zonder mededogen is als een scherp zwaard dat niet door een meedogende hand wordt gehanteerd.

Al ontwikkelen barmhartigheid en inzicht zich dus gelijk op zoals de twee kanten van de weg met elkaar gelijk lopen, er is toch dit verschil tussen beide: inzicht is iets dat in ons groeit en in zekere zin verborgen is voor anderen. De groei in barmhartigheid of mededogen is daarentegen wel zichtbaar voor anderen. Aan die zichtbare groei is indirect te zien of de verborgen groei in inzicht reëel is of ingebeeld. Aan de vruchten kent men de boom. Effectieve liefdadigheid is de zichtbare vrucht van een verborgen bloei en tegelijk is deze vrucht de kiem waaruit de verborgen bloei ontspruit.

De weg als veranderende werkelijkheidsbeleving

Hierboven werd als één van de aspecten van de metafoer van de weg genoemd dat ze een steeds veranderend perspectief op het landschap omvat. Natuurlijk is het niet alleen ons perspectief dat verandert. Ook in het landschap zelf vinden veranderingen plaats, of we nu op weg zijn of niet. Het landschap is hier een metafoer voor de gebeurtenissen in ons leven, de voortdurend veranderende situaties waarin we ons bevinden. We hebben dus met twee soorten van veranderlijkheid te maken: de (uiterlijke) veranderlijkheid van onze concrete levenssituatie en de (innerlijke) veranderlijkheid van ons verschuivende perspectief daarop.

Waar het de spirituele tradities nu bij uitstek om gaat is dat verschuivende perspectief op onze levenssituatie. Dat perspectief bepaalt immers hoe we de gebeurtenissen van ons leven *belev*en en dat perspectief is niet iets dat vastligt. De beleving en ook de manier waarop zij verschuift, is voor ieder mens weer anders. Als twee mensen bij dezelfde gebeurtenis betrokken zijn, dan beleven ze die ieder op hun eigen manier. Dat is geen nieuw feit. We hoeven daar geen filosofische beschouwingen aan te wijden. We weten dat allemaal uit onze dagelijkse ervaring, al weten we dan ook nog niet hoe *verstrekkend* dit feit van moment tot moment in ons leven is.

Als we nu vragen wat er eigenlijk 'reist op de weg', dan kunnen we zeggen, dat het onze *werkelijkheidsbeleving* is. Dit begrip is een kernnotie van de contemplatieve psychologie. Wat de samenstelling 'werkelijkheidsbeleving' tot zo'n bruikbare term maakt voor de contemplatieve psychologie, is dat het woord 'beleving' de subjectieve kant van onze ervaring belicht, terwijl het woord 'werkelijkheid' de objectieve kant ervan benadrukt. De samenstelling geeft goed aan dat wat we als werkelijk beleven iets is dat *subjectief* is, maar dat als *objectief* wordt ervaren. Op de keper beschouwd is de werkelijkheid waarin we leven in feite de werkelijkheid zoals we haar *persoonlijk* beleven. Die werkelijkheid is *relatief* aan onszelf, al verliezen we dat feit in de praktijk van ons leven regelmatig uit het oog. We beleven onze situatie dan alsof ze niet relatief, maar *absoluut* is, in de zin van losstaand van onszelf en objectief. Daarom kunnen we in plaats van de term 'werkelijkheidsbeleving' ook termen als *relatieve*, *subjectieve* of *persoonlijke* (in de zin van *persoonsgebonden*) *werkelijkheid* gebruiken. Ook als we onze persoonlijke werkelijkheid verwoorden en aan andere mensen overdragen ontstaat weliswaar een intersubjectieve werkelijkheidsbeleving, die mensen met elkaar delen, maar ze blijft persoonsgebonden en in die zin relatief.

Voor veel mensen – en daaronder zijn ook filosofen en psychologen – houdt het verhaal hier op. Zij beschouwen de onmiskenbare relativiteit van onze werkelijkheidsbeleving als een gegeven, waaraan niet verder te tornen valt. 'Alle ervaring is een geïnterpreteerde ervaring', zo luidt dan de eindconclusie. Met andere woorden, dat we leven in een relatieve werkelijkheid is in hun eigen werkelijkheidsbeleving een absoluut gegeven, een onomstotelijk feit geworden. Hooguit kunnen we proberen elkaars relatieve werkelijkheden enigszins te verstaan, te begrijpen door middel van wat wel *hermeneutiek* wordt genoemd. Hermeneutiek is de kunst van het uitleggen, het interpreteren. De mogelijkheid van een standpunt of beter gezegd een *mentale ruimte*, waarin onze

werkelijkheidsbeleving volslagen onthuld is, zodat de relativiteit ervan tot in detail en ter plekke zichtbaar is, die mogelijkheid wordt maar zelden (zie bijvoorbeeld Duintjer, 1988) onderkend. Ook de mogelijkheid van een geestelijke ontwikkeling, die ons in staat stelt om de omvang en de concrete werking van deze relativiteit in ons persoonlijke leven te onderkennen en te boven te komen, valt daarmee buiten ons gezichtsveld.

Daar ligt dan ook een cruciaal verschil met de spirituele tradities. De tradities onderkennen niet alleen deze relativiteit, maar zij proclameren ook dat de mens het onderscheidingsvermogen bezit en kan ontwikkelen om de werking ervan volledig te ontdekken en te elimineren. Voor de spirituele tradities is deze relativiteit dus geen *absoluut* gegeven, waar we ons maar beter bij neer kunnen leggen, maar een *feitelijk* gegeven, dat kenmerkend is voor de verblinde mens. Heel veel disciplines van het contemplatieve leven zijn er dan ook op gericht een *helderheid van geest* te ontwikkelen, die ons in staat stelt om het hoe en waar van de relativiteit in onze werkelijkheidsbeleving te ontdekken, te ervaren en te boven te komen. Het onderkennen van relativiteit leidt hier dan ook niet tot een 'wereldwijze' moedeloosheid en blijft ook niet staan bij een intellectueel relativisme, maar ze is een aansporing om de contemplatieve weg te gaan.

Werkelijkheidsbeleving op onze levensweg

Laten we dit misschien toch nog theoretisch klinkende begrip *werkelijkheidsbeleving* met een aantal voorbeelden concreter proberen te maken. Daartoe kunnen we in onze herinnering teruggaan naar een vroegere fase op onze levensweg, bijvoorbeeld naar onze kindertijd. Als we kijken naar onze werkelijkheidsbeleving als kind, voor zover we ons die althans herinneren, dan waren daarin bepaalde aspecten aanwezig, die aan onze beleving haar werkelijkheidskarakter gaven, vertrouwde en bekende (niet noodzakelijk altijd plezierige) aspecten, die een soort stutten waren voor onze kinderlijke werkelijkheidsbeleving: de geur van ons huis, bepaalde hoekjes in de kamer waar we wel speelden, misschien de openstaande deuren naar de tuin, bepaalde voorwerpen, de grote vaas met zonnebloemen op het dressoir, de knoopjesdoos van mamma, en natuurlijk ons speelgoed waar we vertrouwd mee waren, ons beertje dat met ons mee naar bed ging en *last but not least* onze ouders zelf, het geluid van hun stemmen, de manier waarop ze bewogen en ons bij de hand hielden. En rond dat alles de directe omgeving van het huis met als begrenzing de stoep waar we niet alleen af mochten. Deze aspecten vormden samen de werkelijkheid waarin we leefden. Sommige daarvan waren zo belangrijk voor ons, dat onze werkelijkheid zou instorten als ze zouden verdwijnen. Die schragende elementen vormden dan ook het object van onze angsten en vreugden, onze hoop en vrees. Als mamma of pappa te lang wegbleef, kon ons soms de schrik om het hart slaan dat ze *nóóit* meer terug zouden komen. Dan voelden we ons (in ons bestaan) bedreigd. Of als ons beertje zoek was, konden we de slaap niet vatten. Al die bij het kind horende zekerheden en onzekerheden vormden samen de ervaringswereld, die we toen als werkelijk beleefden: onze kinderlijke werkelijkheidsbeleving.

Laten we er nog eens naar kijken aan de hand van een klassiek Nederlands voorbeeld. Als kind hebben de meesten van ons in Sinterklaas en Zwarte Piet geloofd. Dat leverde een bepaalde werkelijkheidsbeleving rond 5 december op. Alles was ervan doortrokken en stond ernaar. Nu bestaat deze kinderlijke werkelijkheidsbeleving voor ons niet meer, omdat we er niet meer in geloven. We zijn niet meer onder de indruk van dit tweetal, omdat we tot het besef zijn gekomen dat beiden verklede mensen zijn. Ons besef van wat werkelijk is, wat echt en wat niet echt bestaat, is veranderd. Die verklede mensen hebben een reëler bestaan dan Sint en Piet. We zijn althans in dit opzicht wat reëler geworden en dat is zichtbaar in ons gedrag tegenover hen, als we het spel niet meer meespelen.

De contemplatief-psychologische vraag is natuurlijk hoeveel Sinterklazen en Zwarte Pieten we er in de overdrachtelijke zin nog op na houden. Misschien is het eigenlijk voor ons nog wel elke dag 5 december, steeds met andere, maar even machtige illusies als die, welke in onze kinderlijke werkelijkheidsbeleving rond 5 december een rol speelden: illusies rond geboorte, opvoeding, samenleven, ziekte, ouderdom en dood. En niet te vergeten: illusies over onszelf. Ook als we

wetenschappelijk gevormd psycholoog, theoloog of filosoof zijn, is dat geen garantie dat we in ons dagelijkse (inclusief ons professionele) leven niet onderhevig zijn aan allerhande illusies. Illusies, die onze werkelijkheidsbeleving bepalen, met alle emotionele reacties en manieren van handelen, die zich in het kielzog daarvan voordoen.

In ieder geval weten we dat de wereld van onze kindertijd voorbij is. We leven er niet meer in. Maar toch, toen die wereld er was, was zij voor ons absoluut werkelijk, feitelijk, écht. Als we nu terugkijken dan zijn we ons er moeiteloos van bewust, dat het een *relatieve werkelijkheid* was, relatief aan de belevingsmodus van ons als kind. De elementen, waar we ons toen aan vastgrepen om ons gevoel van werkelijkheid in stand te houden, hebben nu niet langer voor ons die functie. Ons beertje stelt ons niet langer meer gerust en moeders hand is allang vervangen door andere vormen van houvast. Ook als we terugzien op onze puberteit of onze jonge volwassenheid, dan zien we dat de schragende elementen, de bouwstenen van onze werkelijkheidsbeleving steeds andere zijn geworden. Ook die werkelijkheid was relatief.

Van deze ontwikkeling is het einde natuurlijk nog niet in zicht: wat we nu als werkelijk beleven, dat zal over enige tijd weer zijn vervluchtigd. Er zullen dan weer andere aspecten zijn waaraan we ons gevoel van werkelijkheid en van georiënteerd zijn ontleenen. Ook de werkelijkheid waarin we nu van dag tot dag leven is relatief aan onze wijze van beleven die *nu* eigen aan ons is. Het probleem is dat we nu moeilijk kunnen zien *waar* die relativiteit nu precies zit en *hoe verre gaand* ze is.

Werkelijkheidsbeleving op de spirituele weg

Wat is het belang van bovenstaande voorbeelden, die de relativiteit van onze werkelijkheidsbeleving op onze levensweg illustreren? Het is, dat deze relativiteit óók aan de orde is op de spirituele weg. Daarom zijn de spirituele tradities in de ontwikkeling van onze werkelijkheidsbeleving geïnteresseerd. Maar daarbij gaat het niet om de omvorming van onze kinderlijke werkelijkheidsbeleving tot een meer volwassen vorm. Het gaat erom dat onze werkelijkheidsbeleving zich kan ontwikkelen in een richting die ons geestelijk doet verdorren. Een richting, die ons hardvochtig en afwerend maakt; die kortzichtigheid en levensangst doet toenemen en daardoor eindeloos leed veroorzaakt voor onszelf en onze medemensen. En het gaat de contemplatieve tradities erom, dat we ons ook in tegenovergestelde richting kunnen ontwikkelen, in de richting van een innerlijke bloei, waarvan de zichtbare vruchten in ons handelen en spreken juist die zijn die de spirituele tradities zoeken te rijpen. Wanneer we in die richting gaan – al of niet binnen de context van een religieuze traditie – dan bevinden we ons op de weg van het contemplatieve leven.

In contemplatieve termen gesteld gaat het hier om een omvormen van onze *profane werkelijkheidsbeleving* tot een *sacrale werkelijkheidsbeleving*, een ontwikkeling waarover veel tradities in termen van (voortgaande) *bekering* spreken. Deze omvorming wordt ook wel getypeerd als een transformatie van een *materialistische* levensinstelling in een *spirituele*. In meer filosofische termen wordt wel over *schijn* en *zijn* gesproken of ook, zoals Lacan doet, over *het verbeelde* (L'imaginaire) en *het werkelijke* (Le réel). Het wezen van de schijn is dat het zich voordoet als zijn (zie hierover bijvoorbeeld IJsseling, 1990). De contemplatieve transformatie waar het dan om gaat is dat we ons bevrijden van *schijn*, dat wil zeggen van fictie, zelfbedrog en illusies (zie ook Burms, 1990), door ze te leren zien voor wat ze zijn. Weer een andere, zowel filosofische als contemplatieve formulering is die waarin de termen *relatieve werkelijkheid* en *absolute werkelijkheid* worden gebruikt, of kortweg *het relatieve* en *het absolute*. Voortgaan op de Weg betekent dan dat we onze *relatieve werkelijkheid* als zodanig leren te onderkennen en los te laten. Daardoor komen we steeds meer in *absolute werkelijkheid* te verkeren. In psychologische termen spreken we over *egocentrische werkelijkheidsbeleving* en *egoloze werkelijkheidsbeleving*. Ook deze termen gebruiken we in spirituele zin: we kunnen onze egocentrische werkelijkheidsbeleving alleen zien voor wat ze is vanuit een egoloos perspectief.

Van al deze paren van termen gaat echter gemakkelijk de misleidende suggestie uit dat we het ene zouden moeten verlaten om het andere te bereiken. Maar in feite gaan we niet echt ergens heen.

In de *spirituele zin* benoemen deze paren van termen dan ook niet twee gescheiden gebieden. Ze vormen *geen tegenstelling*, maar ze zijn eerder elkaars *complement*; ze impliceren elkaar in dezelfde zin als bijvoorbeeld Derrida dat verwoordt te aanzien van een begrippenpaar als behagen en onbehagen (Bennington & Derrida, 1991: 132-133). Ook begrippen zoals het absolute en het relatieve, schijn en werkelijkheid zijn dus, zoals ook in de Madhyamaka-filosofie van het boeddhisme (zie bijvoorbeeld Inida, 1970) wordt gezegd, beide *relatieve begrippen*. Dat is een typisch spiritueel inzicht en het is daarom belangrijk te weten wat wordt bedoeld met de transformatie van onze relatieve werkelijkheid in een absolute werkelijkheid. Er wordt mee bedoeld dat onze werkelijkheidsbeleving, die ons aanvankelijk absolute werkelijkheid *toescheen*, relatieve werkelijkheid blijkt te zijn. En de typisch spirituele wending is dan ook (zie ook De Wit, 1987:48): op het moment dat we onze relatieve werkelijkheid niet langer aanzien voor absolute werkelijkheid, maar haar zien voor wat zij is, op dát moment leven we in absolute werkelijkheid. De termenparen verwijzen dus *niet naar twee gescheiden werkelijkheden*, maar naar eenzelfde werkelijkheid onder twee verschillende perspectieven. De verborgen bloei leidt tot een verandering van perspectief. De beoefening van spirituele disciplines is erop gericht die verandering te bewerkstelligen.

Welke termen we echter ook gebruiken voor de geestelijke omvorming waar het de spirituele tradities om gaat, ze benoemen steeds een verandering in onze beleving van de concrete gebeurtenissen in ons elven; een verandering die leidt naar het tot bloei brengen van onze fundamentele menselijkheid. Het beeld van op elkaar volgende stadia, dat de metafoor van de weg suggereert, staat dus voor een *opeenvolging van werkelijkheidsbelevingen*, die ons steeds verder wegvoeren van een ontwikkeling die onze levensvreugde, barmhartigheid en helderheid van geest alleen maar verstikt.

Een dergelijke spirituele ontwikkeling is natuurlijk geen geringe zaak. Want onze werkelijkheidsbeleving omvat immers *alle* aspecten van ons leven. Ons gevoelsleven, onze gedachtewereld, onze verwachtingen en herinneringen, onze geestelijke waarden, ons zelfbeeld, mensbeeld, wereldbeeld en Godsbeeld, als deze innerlijke aspecten maken er evenzeer deel van uit als onze uiterlijke levensomstandigheden. En omdat we onze werkelijkheidsbeleving als reëel ervaren, lijkt het loslaten ervan op het loslaten van de werkelijkheid zelf, op een vorm van geestelijke zelfmoord, die alleen maar tot onze ondergang of tot psychose kan leiden. Daarom neigen we er vaak toe om eerder onze uiterlijke omstandigheden te veranderen dan onze belevingswijze ervan. We zijn dan bijvoorbeeld eerder geneigd om de objecten van onze agressie of hebzucht te vernietigen of te verwerven, dan onze agressie en hebzucht op te geven. Dat lijkt ons dan de enige mogelijkheid om ons leven te leiden. Maar het kan er wel toe leiden dat we jarenlang vasthouden aan bepaalde belevingswijzen, zelfs als we verstandelijk wel beter weten en begrijpen dat deze wijze van beleving ons of anderen schaadt. De kracht of motivatie om een destructieve werkelijkheidsbeleving los te laten ontbreekt ons vaak, juist omdat we het illusoire, relatieve karakter ervan niet kunnen onderkennen.

Zoals eerder gezegd, het gaat de spirituele tradities primair om een transformatie van onze werkelijkheidsbeleving en niet om een transformatie van de werkelijkheid. Beide staan los van elkaar én ze zijn op elkaar betrokken. Dat is als volgt bedoeld. Hoe transparanter ons perspectief op de (onze) werkelijkheid wordt, des te meer vrijheid we geestelijk hebben om met onze omstandigheden om te gaan. In die vrijheid ligt een element van toenemende belangeloosheid. Want ook onze verlangens en belangen zijn transparanter geworden. Zo ontstaat ruimte om op een minder dwangmatige en onbevanger manier tegenover onze levensomstandigheden te staan. Deze belangeloze onbevangenheid opent mogelijkheden. Mogelijkheden waartoe? Mogelijkheden om iets aan onze werkelijkheid te veranderen voor het welzijn van allen. Zo manifesteert dit *losstaan* zich in de wereld als *betrokkenheid*. Hoe minder we van de wereld zijn, des te meer kunnen we in de wereld iets heilzaams doen. Dat betekent ook dat onze spirituele ontwikkeling steeds minder wordt bepaald door *wat* ons overkomt en steeds meer door hoe onbevangen we er mee omgaan. Dat neemt niet weg dat levensomstandigheden, juist in de spirituele ontwikkeling naar deze onbevangenheid, zowel behulpzaam alsook verstrend kunnen zijn. Daar kunnen we niet de ogen voor sluiten. En dat

doen de spirituele tradities dan ook niet. Net zo min als een moeder niet haar pasgeboren kind zal proberen te laten lopen, net zo zal een bekwame mentor een nieuwe leerling niet (meteen) het onmogelijke vragen. Dit soort overwegingen bepalen de concrete vorm van begeleiding op de Weg. Maar de ontwikkeling waar de Weg naar verwijst, is er uiteindelijk een, die leidt tot een onvoorwaardelijke levenswijsheid en barmhartigheid; een vorm van wijsheid en medemenselijkheid, die zich vrij kan manifesteren en *ongeacht de omstandigheden steeds werkzaam is*. Geen wankelmoedige wijsheid, geen beperkte barmhartigheid, maar een die zich door de omstandigheden niet uit het veld laat slaan en juist in en door alle omstandigheden wordt gewekt en werkzaam is.